

Evidencialitat i cortesia. El verb català *témer* del segle XV a l'actualitat¹

JORDI MANUEL ANTOLÍ MARTÍNEZ
UNIVERSITAT D'ALACANT, ISIC-IVITRA

Recibido: 23 de mayo de 2015

Aceptado: 4 de julio de 2015

Abstract: The present study describes the semantic change process through which the Catalan verb *témer*, starting from the prediction meaning (that it developed in Old Catalan in parallel to Spanish, Portuguese or Italian: *[Algú] considerar com a possible [una cosa negativa]* [Someone] to consider [a negative thing] possible; *DDLC*, s.v. *témer*), will become a politeness marker since the 15th century. With a view to explain this process, an analysis will be performed about a group of examples with the verb *témer* from Old and Modern Catalan retrieved from the *Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis* (CIMTAC) [Multilingual Computerized Corpus of Old and Contemporary Texts], interpreting them by means of the theoretical tools provided to us by Cognitive Linguistics and used-based Construction Grammar in accordance with the proposal by Traugott and

¹ Aquest estudi ha estat desenvolupat al si de l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA [ISIC-IVITRA] de la Generalitat Valenciana (Programa de la Generalitat Valenciana per a la Constitució i Acreditació d'Instituts Superiors d'Investigació Cooperativa d'Excel·lència [Ref. ISIC/012/042]), i en el marc dels projectes de recerca següents: "Gramàtica del Català Modern (1601-1834)" (MINECO, Ref. FFI2012-37103); "Constitució d'un corpus textual per a una gramàtica del català modern (Gcm)" (IEC [PT 2012-So4-MARTINES]); Digicotracam (Programa PROMETEU per a Grups d'Investigació en I+D d'Excel·lència, Generalitat Valenciana [Ref.: PROMETEOII-2014-018], finançat per FEDER de la UE; i el "Grup d'Investigació en Tecnologia Educativa en Història de la Cultura, Diacronia lingüística i Traducció" (Universitat d'Alacant [Ref. GITE-09009-UA]).

Trousdale, Traugott's *Invited Inferencing Theory of Semantic Change* (IITSC) (2012), and the concept of *intersubjectivity* (Traugott 2010). Our analysis about the meaning of politeness expressed by *témer* will also incorporate Brown and Levinson's politeness theory, as well as the proposal more recently made by Wierzbicka.

Keywords: Evidentiality; Invited Inferencing Theory; Old and Modern Catalan; Politeness; Semantic Change.

Resum: Aquest estudi descriu el procés de canvi semàntic pel qual el verb català *témer*, partint d'un significat de predicció (que es desenvolupà en català antic paral·lelament a l'espanyol, el portuguès o l'italià: '[Algú] considerar com a possible [una cosa negativa]'), esdevindrà marcador de cortesia a partir del segle XV. Amb l'objectiu de descriure aquest procés, fonamentem la nostra anàlisi en un corpus d'exemples del verb *témer* del català antic i modern obtinguts del *Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis* (CIMTAC), els quals són interpretats mitjançant les eines teòriques que ens aporten la Lingüística Cognitiva i la Gramàtica de Construccions basada en l'ús, d'acord amb la proposta de Traugott i Trousdale, la Teoria del Canvi Semàntic de la Inferència Invitada (TCSII) de Traugott (2012) i el concepte d'intersubjectivitat (Traugott 2010). La nostra anàlisi sobre el valor de cortesia expressat per *témer* incorpora, així mateix, la teoria de la cortesia de Brown i Levinson, així com la proposta més recent de Wierzbicka.

Mots clau: Canvi Semàntic; Català Antic i Modern; Cortesia; Evidencialitat; Teoria de la Inferència Invitada.

1. Introducció

En aquest article descrivim un marcador de cortesia del català actual, la construcció [(em) tem que Vind/Vsubj], en contrast amb el significat propi de *témer* com a verb psicològic; i també en contrast amb el valor evidencial inferencial que pren el verb i que hem identificat en un treball anterior (Antolí 2015b). Partint d'aquesta caracterització del verb en català actual, ens hem capbussat en la llengua antiga i moderna amb l'objectiu de formular una hipòtesi sobre quin degué haver estat el procés de canvi lexicosemàntic que culminà amb la codificació del valor de cortesia.

D'aquesta manera, hem organitzat l'estudi de la manera següent: en el punt 2 fem una caracterització dels significats que pren el verb i de les construccions que constitueix; en concret, ens referim a *témer* com a verb psicològic (§2.1), com a marcador evidencial (§2.2) i com a marcador de cortesia (§2.3). L'apartat següent (§3), el dediquem a repassar l'evolució de *témer* en català medieval, el qual, a partir del sorgiment de la construcció evidencial (§3.1), desenvoluparà el valor de cortesia (§3.2). I, finalment, hem inclòs un apartat de conclusions, en què provarem de fer una síntesi de les línies principals d'aquest estudi.

Des d'una perspectiva metodològica, el nostre treball es fonamenta en un estudi de dades de corpus lingüístics informatitzats. En concret, hem treballat amb el *Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Antic (CIGCA)*, que integra textos entre els segles XIII i XVI, i amb el *Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Modern (CIGCMod)*; tots dos formen part del *Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis* (sobre les característiques d'aquest corpus, consulteu Martines i Sánchez). Per obtenir les dades del català contemporani, hem consultat el *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana (CTILC)*. Aquestes dades lingüístiques han estat interpretades mitjançant les eines teòriques de què ens forneix la Lingüística Cognitiva i la Gramàtica de Construccions basada en l'ús d'acord amb la proposta de Traugott i Trousdale (2013). En concret, provarem de reconstruir el procés de canvi construcciona l d'acord amb les fases descrites per Traugott i Trousdale (91-93), aplicant-hi els conceptes de *context pont*, *implicatura* i *inferència invitada* o *persistència semàntica* integrats en la *Invited Inferencing Theory of Semantic Change (TCSII)* de Traugott (2012) i les nocions de *subjectivitat* i *intersubjectivitat* i els processos derivats, la *subjectivació* i la *intersubjectivació* (Traugott 2010), com a tendències generals que segueixen el canvi descrit.

2. Els valors semàntics de *témer* en català actual

Com hem avançat en el punt anterior, el verb *témer*, a més de funcionar com a verb psicològic que expressa l'estat mental (de temor) del locutor, té dos valors més, de tipus discursiu: d'una banda, hi ha un valor lligat a la inferència, a la formulació d'hipòtesis, que anomenem evidencial (vinculat també a l'expressió de la modalitat epistèmica; en parlarem en el punt 2.2). I, de l'altra, hi ha un valor lligat a l'expressió de la cortesia. L'anàlisi dels casos que ofereix el *CTILC* de les formes *tem* i *temo* (les corresponents a la 1a persona del singular del present d'indicatiu del verb *témer*)² revela que aquests dos valors discursius, lluny de ser perifèrics, són molt freqüents: de les 65 ocurrences d'aquestes formes verbals, sols en 21 casos hem trobat el verb psicològic, amb significat ple (32% del total); els casos restants corresponien als valors evidencial i de cortesia.

2.1. Verb psicològic

Com a verb amb significat ple que expressa emocions, *témer* transmet el fet de 'tenir por de [algú, una circumstància, un fet, un acte, una cosa]' (*DDL*C, s.v. *temer*, 1a; vegeu l'exemple [1]); secundàriament, trobem el sentit 'tenir por [d'algú, d'una circumstància, d'un fet, d'una cosa]' (*DDL*C, s.v. *temer*, 1b; vegeu l'exemple [2]).

1a. Tothom **tem** els alzinars i les rouredes perquè són estimats per les bruixes [...] (Joan Barceló i Cullerés [1979], *Ulls de gat mesquer*, 15; *apud CTILC*).

1b. Jo m'ajec i m'adormo; em desperto, car Yahuè em sosté. No **temo** dels deu milers de gent que entorn acampen contra mi (Bonaventura Ubach [1932], *El psalteri*, 43, 5; *apud CTILC*).

² Hem fet la cerca en el període 1974-1988.

D'aquesta manera, en català actual el verb *témer* constitueix, com a verb psicològic, dues construccions: la primera i quantitativament la més important és la construcció transitiva, en la qual el verb selecciona un subjecte amb paper temàtic d'experimentador i un CD amb funció de tema. Aquest CD pot realitzar-se com a sintagma nominal (SN) amb un nucli substantiu (exemple [1a]) i com a oració d'infinitiu (exemple [1b]); en menor mesura, també com a proposició introduïda per *que*. Ens referim a l'estructura $[N_1 V N_2/Vinf_2]$. La segona construcció que trobem és la intransitiva, que accepta com a adjunts sintagmes preposicionals (SPrep) introduïts per les preposicions *de*, seguida aquesta d'un substantiu o infinitiu (aquesta construcció s'ha desenvolupat més en català que en altres llengües romàniques; *DECat*, 383b, 43-53), i *en*, que sols acompanya infinitius: $[N_1 V (de N_2)]$; $[N_1 V de/en Vinf_2]$ (*DDLC*, s.v. *témer*, 1b).

2.2. Marcador evidencial d'inferència

Amb tot, el català contemporani coneix un altre significat del verb amb què no s'expressa —sols— una afectació anímica, el temor cap a algun ésser, cosa o esdeveniment, sinó que es preveu o, més en general, s'infereix alguna cosa que és percebuda com a negativa pel subjecte: '[Algú] considerar com a possible [una cosa negativa]' (*DDLC*, s.v. *témer*). Aquest significat nou del verb va acompanyat d'un canvi en el tipus de complement que selecciona *témer*, ja que ara subcategoritza prototípicament com a CD una proposició subordinada introduïda per *que* (vegeu els exemples [2a]-[2d]) i sols secundàriament hi trobarem un SN. Val a dir que, a més, el verb alterna amb aquest valor una realització pronominal (exemples [2a]-[2c]) i no pronominal (exemple [2d]).

2a. Veí Segon: **Em temo que** el Blasi avui no vindrà. Ja comença a ser tard (Jordi Pàmias [1979], *Camí de mort*, 27, 19; *apud CTILC*).

2b. No he pogut convèncer-lo de res. He sortit a buscar-li una dosi, però la porta està tancada i no respon... **Em temo que** no li hagi passat re... Podria venir? estic preocupat de debò... (Jaume Fuster [1984], *Les claus de vidre*, 141, 7; *apud CTILC*).

2c. Res de tot això coincideix amb el programa que tantes expectatives et va despertar. No. Ja **em temo** què estàs rumiant. M'ho vas mig insinuar. Tot això està molt bé, però no deixa de ser una experiència (Joaquim Arenas i Sampera [1986], *La immersió lingüística: escrits de divulgació*, 10, 23; *apud CTILC*).

2d. Enone la vol ajudar, però **temo que** ho espatllarà encara més (Salvador Espriu [1978], *Una altra Fedra, si us plau*, 35, 3; *apud CTILC*).

En contextos com els anteriors, trobem *témer* saturat en una construcció transitiva en què el verb apareix prototípicament conjugat en 1a persona del present d'indicatiu i seleccionant una completiva com a CD amb un verb conjugat en indicatiu o subjuntiu (Quer 2826-2826; *DDL*C, s.v. *témer*): [(em) tem que Vind/Vsubj]. També pot realitzar-se com a construcció parentètica, amb el verb dislocat de la posició en l'oració que li correspondria com a nucli del predicat (vegeu l'exemple [3]; sobre les construccions parentètiques, vegeu l'estudi de Vázquez Rozas):

3. Perquè el vostre pensament equival, **em temo**, a les paraules, s'hi ha de confondre sense remei, i quan una sobirana il·luminació us fereix de sobte, esdeveniu orfe, desemparat silenci (Salvador Espriu [1984], *Les roques i el mar, el blau*, 171, 6; *apud CTILC*).

Aquesta variant demostra el grau de gramaticalització de la construcció, que realitza una funció discursiva: assenyala, en el discurs, la font de la informació enunciativa pel locutor. Aquesta funció es pot qualificar com a evidencial, seguint una tradició de recerca en la matèria desplegada, especialment, per

investigadors com Cornillie (2007, 2010), Squartini (2004, 2012) o Dendale (1993 o 1999). Aquesta proposta s'oposa a la interpretació més restrictiva del terme evidencialitat, que defensen autors com Aikhenvald (2004, 2007) segons els quals l'evidencialitat és una categoria gramatical i, doncs, sols es realitza mitjançant uns sistemes gramaticals tancats propis d'unes poques llengües al planeta (especialment concentrades a Amèrica).

Nosaltres hem advocat per la primera proposta (Antolí 2015a) i considerem l'evidencialitat una categoria semàntica i funcional de caràcter universal, que agrupa tots aquells recursos lingüístics que marquen en el discurs la font de la informació enunciativa pel locutor. Més en concret, considerem que aquest marcatge té una natura dítica, seguint una línia de recerca en la qual han destacat Frawley i de Haan (1999 o 2005, entre d'altres treballs). Com a dític, l'evidencial relaciona la informació enunciativa amb el locutor segons la manera com aquest hi ha accedit; es tracta, doncs, d'una dixi epistemològica.

D'aquesta manera, la codificació de la funció evidencial—de caràcter discursiu—, comporta un procés de dessemantització i gramaticalització que, en el cas de *témer*, es manifesta no sols en la possibilitat de la construcció de realitzar-se com a parentètica, sinó que a més s'observa el blanqueig semàntic del significat emocional del verb. D'aquesta manera, la construcció evidencial [(em) tem que Vind/Vsubj] no expressa tant un sentiment de por com, en tot cas, una actitud vagament negativa cap a una informació inferida. D'aquesta manera, trobem que en els exemples anteriors el locutor assenyala que la informació inferida li produeix molèstia (exemple [2a]), preocupació (exemple [2b o 2d]) o contrarietat (exemple [2c]), per posar-ne alguns exemples.

Atenent el tipus d'informació a què remet aquest marcador, val a dir que es tracta d'un evidencial d'inferència en tant que remet a una informació obtinguda de manera indirecta a partir d'uns indicis (sobre les subcategories de

l'evidencialitat, remetem a Willett; i a la nostra proposta: Antolí 2015a). Més en concret, la informació que resulta del procés inferencial és una predicció (exemples [2a] i [2d]), però també trobem, secundàriament, explicacions abductives de fets passats (exemple [2b], amb una negació expletiva) o suposicions sobre fets presents (exemple [2c]).

En darrer lloc, i ara des d'una perspectiva contrastiva, és important remarcar que en altres llengües romàniques els derivats patrimonials de TĪMĒRE han desenvolupat també aquest valor evidencial. És el cas de l'espanyol: 'sospechar, crear' (*DRAE*, s.v. *temer*, 3) i de l'italià, llengua en la qual són possibles exemples com aquest en què el verb de la subordinada apareix en futur: *temo che non ce la farà; temo che gli ospiti arriveranno in ritardo* (VTreccani, s.v. *temére*, d).

2.3. Marcador de cortesia

Amb tot, no tots els casos que trobem en català actual de la construcció [(em) *tem que* Vind/Vsubj] fan aquesta funció de dixi epistemològica. Trobem altres casos en què la construcció és usada com a estratègia lingüística per a evitar o matisar les possibles tensions que resulten del conflicte entre els interessos propis del locutor i els de l'interlocutor. Ens referim, doncs, a un ús de la construcció [(em) *tem que* Vind/Vsubj] com a marcador de cortesia (seguim, en la definició del marcador de cortesia, Escandell 145), un ús que ha estat estudiat també en espanyol (vegeu Haverkate 169-170; Albelda Marco 52).

Vegeu els exemples següents [4a]-[4c], que són alhora una mostra de les diverses estructures que constitueix *témer* quan funciona com a marcador de cortesia (i que són les mateixes que en el marcatge de l'evidencialitat): pot seleccionar una subordinada introduïda per *que* (exemple [4a]) o una subordinada d'infinitiu (exemple [4b]), i pot constituir una construcció parentètica (exemple [4c]):

[4a] Quines preguntes, va acabar tot movent el cap. Me'n vaig anar de casa per veure pobles, per conèixer gent i perquè

la meua mare m'havia avorrit... i res no hauria pogut aturar-me. I també per anar a fer la guerra; tot i que l'he vista de la vora no puc dir que l'hagi viscuda perquè tant com he pogut n'he anat fugint. El pescador es va aixecar. **Em temo molt que** has fet tard. Vés de pressa si vols trobar-la. Anem a sopar (Mercè Rodoreda [1980], *Quanta, quanta guerra...*, 228, 18; *apud CTILC*).

[4b] **Temo**, en veritat, haver abusat de la vostra cortesia ab tan llarga digressió y us en demano disculpa, si bé per altra part estimo útil aquesta exposició de la importància del comerç baix el punt de vista de la seva influència en el progrés de la humanitat, axis considerada a través de la seva historia primitiva (Joan Perpiñà i Pujol [1930], *El comerç i la cultura*, 21, 36; *apud CTILC*).

[4c] És una llàstima que no siguis ací, perquè ara hi ha moltes facilitats per a la investigació i podries fer bona feina. El mal és que ningú no podria assegurar-te —**em temo**— uns ingressos regulars. O potser sí, combinant la feina d'investigació i elaboració de llibres amb la de correcció de proves, que al capdavant és el que fas a París (Vicenç Riera Llorca [1974], *Cartes a Amadeu Bernadó*, 1, 26; *apud CTILC*).

[4d] A uns interlocutors interessats a adquirir uns quadres] —**Em temo que** heu fet la visita en va, perquè no vull desprendre'm de cap quadre —havia dit el pintor girant totes les teles de cara a la paret— (Valentí Puig [1987], *Somni Delta*, 166, 31; *apud CTILC*).

En els casos anteriors, *témer* no pren el significat que li és propi com a verb experiencial, ja que no descriu l'estat mental de temor del locutor, sinó, en tot cas, un sentiment negatiu envers la possibilitat que planteja la subordinada en [4a], [4b] i [4d] (“has fet tard”, “haver abusat de la vostra cortesia” i “que heu fet la visita en va”, respectivament) o l'oració principal en [4c]. Sí que hi podríem fer una interpretació evidencial en els tres primers casos, en la mesura que la informació que presenta el locutor resulta d'un procés inferencial i que el verb

assenyala aquest origen subjectiu de l'enunciat. Ara bé, també s'observen d'altres casos, com [4d], en què la interpretació evidencial ja no és possible i sols resta el marcatge de la cortesia. En aquest exemple, la informació enunciativa ("que heu fet la visita en va") no expressa una hipòtesi, sinó la voluntat del locutor (de no vendre cap quadre). Si analitzem el context, ens adonarem que el marcatge evidencial no és l'objectiu de la construcció, sinó que el locutor vol mostrar empatia cap al receptor en el moment de donar-li una informació que preveu que provocarà contrarietat en aquell. Com en [4d], també en els exemples [4a]-[4c] *témer* és usat com a estratègia de cortesia per matisar la informació i mostrar empatia cap al receptor després de presentar una opinió contrària als seus desitjos (exemples [4a] i [4c]). I, en [4b], per recuperar la benivolència d'un públic davant l'agressió que el locutor suposa que pot haver estat "tan llarga disgressió".

Aquest ús de la construcció constitueix un cas d'intersubjectivitat, fent servir la terminologia de Traugott (2010), concepte que "refers to the way in which natural languages, in their structure and their normal manner of operation, provide for the locutionary agent's expression of his or her awareness of the addressee's attitudes and beliefs, most especially their 'face' or 'self-image'". Si aprofundim una mica més en el concepte de cortesia (entesa com un conjunt d'estratègies conversacionals) vinculant-lo al concepte d'intersubjectivitat, veiem com una aportació, clàssica, com la teoria de la cortesia desenvolupada per Brown i Levinson focalitza ja la importància del concepte d'imatge personal (i, doncs, la dimensió intersubjectiva del llenguatge) a l'hora d'entendre l'expressió de la cortesia. En concret, aquesta proposta es fonamenta en el pressupòsit que els parlants aspiren a conservar la seua imatge pública i, consegüentment, tendeixen a no agredir ni amenaçar la dels altres. En aquest marc, la cortesia és necessària en aquells contextos en què hi ha un conflicte d'interessos entre el locutor i receptor, i, amb

tot, el primer vol continuar salvaguardar la imatge pública pròpia i de l'interlocutor.

És cert que aquesta proposta de Brown i Levinson ha estat criticada com a poc operativa i ajustada a la realitat empírica, per focalitzar el concepte de cortesia de la cultura occidental o per simplificar el nombre de variables que intervenen en l'acte de parla i que condicionen la tria lingüística; Wierzbicka (60) apunta que "is neither universal rules of politeness nor even English-specific rules of politeness. What is really at issue is English conversational strategies, and Anglo-Saxon cultural values"; en altres paraules: no hi ha maneres diferents d'expressar la cortesia, sinó valors culturals diferents reflectits en estratègies conversacionals: "different pragmatic norms reflect different hierarchies of values characteristic of different cultures" (Wierzbicka 61).

Tot i aquestes prevencions, en el nostre cas és una proposta aplicable a l'ús que observem de *témer*, que s'ha d'entendre en els contextos anteriors com una estratègia oberta, indirecta i amb cortesia negativa (*on record, with redress, with negative politeness*) en termes de Brown i Levinson. Aprofita per a mostrar que no es vol interferir en els plans del destinatari, matisant així el grau d'imposició de les opinions personals expressades i el mal que aquest fet pot causar a la imatge pública del receptor i, de retruc, en la del locutor tenint en compte la distància en l'eix vertical o horitzontal entre els interlocutors. En paraules de Wierzbicka (74), es produeix una restricció de l'autoafirmació (*self-assertion*), com a resposta a un conflicte entre el dret del parlant d'autoafirmar-se i el dret a l'autonomia personal del receptor. D'aquesta manera, el locutor modula el discurs i recorre a estratègies mitjançant les quals reconeix l'autonomia personal del receptor. En aquest sentit, la construcció equivalent en espanyol [(*me*) *temo que* Vind/Vsubj] ha estat qualificada en ocasions de "expresión subjetiva de opinión" (Ballesteros), en tant que aquesta construcció matisa la força asseverativa de l'enunciat indicant que es tracta d'una impressió personal. Però no sols

això: en el cas de *témer*, el component emocional que resta del significat del verb psicològic contribueix a fer d'aquesta construcció una estratègia per a establir un espai d'intimitat compartida entre emissor i receptor. Això és possible pel fet que el locutor manifesta una coincidència d'objectius amb el receptor, atès que expressa afectació per allò que preveu que serà rebut negativament pel receptor. Desenvoluparem més aquesta caracterització en el punt 3.2.

3. De l'expressió de l'evidencialitat a l'expressió de la cortesia

En aquest apartat descrivim el procés de reanàlisi i codificació del valor de cortesia de la construcció amb *témer* partint del valor evidencial. Aquesta proposta es fonamenta en les dades obtingudes en el *Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Antic (CIGCA)* i del *Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Modern (CIGCMod)*, que han estat analitzades d'acord amb els conceptes de construccionització (seguint la proposta de Traugott i Trousdale 2013), la Teoria de la Inferència Invitada del Canvi Semàntic (TIICS; Traugott 2012) i els conceptes de *subjectivitat* i *intersubjectivitat* (i els processos derivats: *subjectivació* i *intersubjectivació*; Traugott 2010). En un primer apartat (§3.1) sintetitzem el procés de codificació del valor evidencial en català antic, d'acord amb la proposta que hem fet en un treball recent (Antolí 2015). Tot seguit, analitzarem com degué haver-se produït la reanàlisi de la construcció evidencial com a marcador de cortesia en català antic i, especialment ja, durant l'edat moderna (§3.2).

3.1. La codificació del valor evidencial

En un estudi recent (Antolí 2015) hem descrit el procés de gramaticalització pel qual *témer* dona lloc a la construcció evidencial descrita en l'apartat anterior. En concret, hem vist com, entre els segles XIV i XV, el verb és reinterpretat com a marcador evidencial fruit, probablement, d'una inferència

invitada pel context, seguint la TIICS de Traugott 2012. D'acord amb la nostra proposta, la clau explicativa del canvi es troba en el concepte d'aspecte prospectiu (Narrog 278; aplicat al català per Martines). Amb aquest concepte es fa referència a una “aspectual category describing the transition from a current state to some subsequent event, which also has temporal, modal, and evidential features” (Narrog 278). Com a verb que descriu l'estat emocional de temor produït per la previsió d'un perill futur, el verb *témer* presenta aquest aspecte prospectiu i combina les tres dimensions descrites per Narrog: des d'una perspectiva temporal, es refereix al futur (a un perill previst); des d'una perspectiva modal epistèmica, remet a la possibilitat d'aquest esdeveniment futur. I, des d'una perspectiva evidencial, en la mesura que el locutor expressa un temor subjectiu, manifesta alhora que disposa dels indicis que el fonamenten i, doncs, remet a una font inferencial del coneixement.

Des de la segona meitat del s. XIII hem trobat en català uns contextos ambigus (contextos pont, en termes de Traugott 2012) en els quals el verb es pot interpretar tant amb el significat experiencial de tipus emocional, com també amb el valor predictiu (la predicció d'una informació avaluada negativament pel locutor), que resulta de focalitzar l'aspecte prospectiu i, en concret, evidencial del verb. Aquests contextos pont es defineixen pel fet que l'objecte de temor és un esdeveniment o realitat que no té existència en el moment de l'experiència, sinó que es preveu la possibilitat que existisca en el futur.

5. Con G. Miró fos bandeyat públicament per la vila a instància d'en G. Messeger, qui ·s volia assegurar d'él, que·s **temia** que no li fes mal (*Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina* [XIIIb], 49, 14; *apud CIGCA*).

En [5], el locutor reportat (G. Messeguer) preveu la possibilitat que l'agent que potencialment pot fer que s'esdevinga

causa de temor (G. Miró) “li fes mal” en un futur i aquesta possibilitat és causa de temor. Contextos com l’anterior fan possible la inferència invitada següent: si X (causa del temor) provoca temor a Y (experimentador), és perquè Y preveu la probabilitat que X s’esdevinga. Si reprenem l’exemple anterior, si el fet que G. Miró li fes mal provoca temor en el locutor (G. Messeguer), és perquè aquest considera probable que l’agressió s’esdevinga.

Els primers exemples en què la construcció té un significat clarament evidencial són ja del segle XV i resulten de la codificació de la interpretació evidencial de la construcció a què conviden els contextos pont anteriors, que d’acord amb les dades de què disposem podrien haver estat molt freqüents (91,3% d’exemples ambigus en els casos en què se selecciona una substantiva introduïda per *que* en els segles XIII i XIV). Com a mostra d’aquest nou valor, vegeu l’exemple [6]:

6. E jassia que nosaltres ab gran raó confiem que·l senyor rey no y innovarà alcuna cosa, pus causa no y ha, però, sí·**ns temem** que la senyora reyna no volgués fer qualque complacència a cathalans en aquest punt de les corts, e sobre açò scrivim al dit senyor, segons porets veure clarament per la cèdula ací inclusa (*Epistolari de la València Medieval II* [XIVb], 26, 18; *apud CIGCA*).

En aquest exemple, es contraposa *témer* a *confiar*, verb aquest darrer que funciona també en aquest context com a marcador evidencial d’inferència en tant que expressa la certesa —no la possibilitat— que té el subjecte que s’esdevinga alguna cosa desitjada (a diferència de *témer*, que indica una actitud negativa del locutor).

El canvi semàntic constatat es caracteritza per:

a) La subjectivació (entès el terme d’acord amb Traugott 2010) progressiva de l’objecte de temor, que deixa de ser un agent o estímul extern i passa a ser una creença. I, consegüentment, l’aprofundiment del grau de subjectivitat de

témer, que com a verb que expressa emoció ja descriu un estat mental i, doncs, és subjectiu, però ara ho és en un grau major. Això s'explica pel fet que en el procés de canvi ha perdut la font objectiva, externa, de temor; ara la construcció evidencial es refereix a les creences del subjecte sobre esdeveniments del passat, del present i, especialment, del futur.

b) L'afebliment el valor semàntic emocional (de temor) en benefici del prospectiu (de futur/epistèmic/evidencial). Tot i això, perviurà encara, atenuat, aquest component emocional en la idea 'd'avaluació negativa' del fet inferit per part del subjecte que caracteritzarà semànticament la construcció evidencial (la qual cosa il·lustra el concepte de la persistència semàntica, seguint Traugott 2012).

c) La focalització de l'aspecte prospectiu de la predicció per damunt del valor d'estat mental de tipus emocional.

Més enllà de la caracterització semàntica i funcional de la construcció, aquest canvi l'hem pogut objectivar mitjançant altres trets com són l'augment percentual de la freqüència de la construcció amb *témer* seleccionant una completiva introduïda per la conjunció *que* (el tipus de CD prototípic de la construcció evidencial) durant el segle XVI. En segon lloc, hem constatat com desapareixen els quantificadors que assenyalaven la intensitat de l'emoció i, en tot cas, ara quantifiquem la probabilitat que la informació prevista s'esdevinga. I, en tercer lloc, des d'aquest moment observem una alternança del mode subjuntiu amb l'indicatiu en el verb de la subordinada (fet que perviu en català actual; Quer 2826-2826; *DDLC*, s.v. *témer*), la qual cosa podria estar vinculada amb la reanàlisi semàntica del verb, en la mesura que ara el verb introdueix una predicció i, doncs, és possible el mode indicatiu, propi de l'assertivitat.

3.2. El camí cap a l'expressió de la cortesia

Una vegada codificat el valor i, doncs, en una fase post-construccional, si seguim els estadis definits per Traugott i

Trousdale, s'obre la possibilitat que s'esdevinguen nous canvis, com és l'ús d'aquesta construcció amb un valor de cortesia. Aquesta nova funció la trobem en algun exemple —aïllat— dels s. XV i XVI (vegeu els exemples [7a] i [7b]):

7a. [...] E per ço, quanta blasfèmia és huy en lo món, de renegar lo nom de Jesús! Tan gran peccat és, que maravella com la terra no se n' entre E per ço, com aquesta blasfèmia se engendre més en joch de dau, per ço vos ne preÿquí, e los regidors ne hagueren tantost bon propòsit e ·n feren sa bona ordenació. E per allò hagués tantost pluga en tot lo regne de València, e en Aragó se moren de set, que yo ó sé. **Tem-me** que Déus no us oblide (Vicent Ferrer [XIVb], *Sermons*, 255, 11; *apud CIGCA*).

7b. Curial estech en Monferrat per alguns dies; e, com veés que la abadessa no tornava, ne podia haver resposta d'ella, pensà, e en aquell pensament ajustà una error a altra. [...].

Per què Curial dix a Melchior:

—Senyor pare, yo no faç res ací, ans pert lo temps en va [...].

Lo prom sabia molt, e respòs a Curial:

—Ay! E com **me tem** que errats lo camí! Car totes les dones que han sentiment, senyaladament les grans senyores, no ·s volen tractar en aquexa forma; car, com no sàpien ne pusquen castigar les persones que amen en altra manera, tolen-los lo parlar, amaguen-se a ells, dien que no ·ls volen; emperò moltes vegades avé que passen major pena per los enamorats a qui fan lo gros que no ells, si bé·s cuyden ésser desamats; e no podent-ho durar longament, elles matexes cerquen via com les paus se facen (*Curial* [XVa], 260, 33; *apud CIGCA*).

En [7a], el valor evidencial és clar: el locutor —Vicent Ferrer— transmet la fi que preveu per a la ciutat blasfema, si continua per la via del pecat. Això no obstant, la tria per part del locutor de *témer*, en lloc d'un altre evidencial (com la construcció parentètica constituïda amb *parèixer* o *semblar*;

Antolí 2012; Sentí i Antolí) s'explica per un altre motiu: tot i que el predicador de l'exemple no és la víctima del perill potencial, recorre a *témer* per manifestar empatia amb l'auditori, per al qual preveu aquest desenllaç terrible ("que Déus no us oblide").

El mateix ocorre en [31B], exemple en el qual el locutor, Melchior, usa el verb *témer* per expressar una opinió fonamentada en l'experiència, atès que "lo prom sabia molt". Ara bé, en lloc d'usar un altre marcador com *semblar*, el locutor recorre a *témer* com a estratègia per a captar la benvolença de l'interlocutor, atès que amb l'ús de *témer* mostra empatia cap a ell: manifesta contrarietat pel fet de desacreditar-lo dient-li que "errats lo camí", és a dir, que s'equivoca en la decisió que ha pres.

Com hem avançat ja en el punt 2.3, es tracta, en termes de Brown i Levinson, d'una estratègia oberta i indirecta, amb cortesia negativa. Oberta en la mesura que el locutor, en tots dos casos, fa explícit el seu pensament: "Que Déus no us oblide" i "que errats lo camí", respectivament. Indirecta en la mesura que prova de compensar l'agressió a l'interlocutor que representa l'expressió de la pròpia opinió (perquè se'ls censura la conducta i s'amenaça amb l'infern, en [7a]; i perquè es contradiu el pensament, en [7b]). I amb cortesia negativa en tant que aquesta compensació es duu a terme expressant la voluntat de no interferir en la llibertat del receptor. En els cas concret de *témer*, el fet d'introduir l'enunciat amb un evidencial d'inferència permet atenuar un acte assertiu que pot afectar el receptor, i això es fa mitjançant l'afirmació del caràcter subjectiu de la informació enunciativa.³

Cal afegir, a més, que *témer* té també trets propis de les estratègies de cortesia positiva pel fet que, atès el matís emocional que li és propi, permet establir un espai comú entre locutor i receptor fonamentat en la intimitat i l'amistat en la mesura que el primer manifesta una coincidència d'objectius

³ Sobre el verb espanyol *temer* com a estratègia d'atenuació, vegeu Albelda Marco (52).

amb el segon: es mostra empàtic, mostra una actitud negativa cap a la informació que pot agredir l'interlocutor. En aquest mateix sentit, i d'acord amb les estratègies que enumera R. Lakoff, mitjançant aquest marcador de cortesia el locutor *a)* ofereix opcions al receptor (en tant que la informació es planteja com una inferència, és un enunciat epistèmicament més o menys incert i, doncs, hi ha la possibilitat que el locutor no tinga la raó) i *b)* reforça els llaços de camaraderia amb aquest (en tant que crea un espai comú, s'hi fa un esforç d'empatia, atès que el sentiment negatiu que s'hi manifesta és reflex del que es preveu en l'interlocutor).

Tenim més casos tardans d'aquest ús, com [8], molt semblant al de l'exemple [7b], en què el locutor qüestiona l'opinió del receptor:

8. SAGRISTÀ: Los marquesos y los duchs / behuen bons vins y resolis, / y aquí dónan los sans olis / a un home perquè té cuchs [...].

SAGRISTÀ: Ja-s coneix ab la brumera / que per la boca se'n va. / **Temo** qu-és un gran brivó; / en la cara ja-s coneix.

CONSULTOR: Ay pobret!, prou que pateix.

SAGRISTÀ: Jo-**m temo** que-s fa-l traydó.

CONSULTOR: Digau, en què u coneixeu?

SAGRISTÀ: Valga'm lo àngel sant Miquel! / Jo li cridava: "Gabriel, / que us fa mal lo cap o-l peu?" / Y ell, posant los ulls en blanch, / se deixà extremuncià, / fen-li tant profit lo untar / com un pagat ab un banch.

CONSULTOR: Bé es veu clar que és feridura, / i que, si no, bé parlaria.

SAGRISTÀ: Ell féu lo mut, a fe mia, / per escapar de clausura ("Entremès de l'ermità de la guia", *Teatre burlesc mallorquí* [XVIII], 262, 14-19).

En aquest altre cas trobem alternada la realització pronominal i no pronominal, amb present d'indicatiu en el verb de la subordinada, com pertoca a l'assertió —una hipòtesi de la qual està cert el locutor en aquest cas. El temor, com a

emoció, no hi té cabuda: el personatge, el sagristà, no pateix directament l'esdeveniment enunciat ni té cap implicació amb l'altre personatge del qual es predica, el malalt. I fixem-nos que s'alterna amb el verb *conèixer*, 'saber': un verb de coneixement i no d'emoció.

En resum, aquests primers exemples ens han permès concloure que l'ús com a marcador de cortesia de *témer* deriva del valor d'evidencialitat inferencial pel fet que:

a) A partir del valor inferencial s'entén l'ús se'n pot fer com a estratègia de cortesia negativa.

b) En els exemples que trobem en la llengua medieval i de l'edat moderna en què és possible la interpretació de la construcció com a estratègia de cortesia és sempre possible també una interpretació evidencial; es tracta, doncs, de contextos pont.

c) La cronologia del canvi manifesta també que el valor de cortesia és posterior al valor evidencial. Els primers exemples aïllats en què *témer* pot actuar com a marcador de cortesia són de finals del s. XIV i del segle XV, mentre que els primers contextos en què és possible la interpretació evidencial són de la segona meitat del s. XIII en català.

d) De fet, el sorgiment d'aquest nou ús pragmàtic (intersubjectiu) de la construcció evidencial (subjectiva) és coherent amb el procés descrit per Traugott i Dasher, segons el qual el significat intersubjectiu és derivat d'un significat subjectiu:

In my view, subjectification and intersubjectification are the mechanisms by which:

a. meanings are recruited by the speaker to encode and regulate attitudes and beliefs (subjectification), and,

b. once subjectified, may be recruited to encode meanings centered on the addressee (intersubjectification).

D'aquesta manera, l'evolució de la construcció segueix el procés *non-/less subjective > subjective > intersubjective*.

És el cas del verb *témer*, que té un primer nucli semàntic (experiencial) relativament menys subjectiu, un segon nucli (evidencial) més subjectiu i un darrer ús (de cortesia) inter-subjectiu.

I si bé és cert que en els exemples anteriors trobem la construcció evidencial funcionant com a estratègia de cortesia (i, doncs, en uns contextos pont), val a dir que el procés de codificació d'aquest valor innovador culmina en la llengua actual, amb la dessemantització de la construcció primera, que perd el valor prospectiu i resta sols amb el significat innovador (com en els exemples [9a] i [9b]):

9a. [Entren els conspiradors: Càssius, Casca, Deci, Cinna, Metel·lus Címbre i Treboni] Càssius. **Em temo** que abusem del teu descans. Bon dia, Brutus, ¿no et molestem pas?

Brutus. He estat alçat fins ara; despert tota la nit (Salvador Oliva [1984], *Juli Cèsar*; *apud CTILC*).

9b. Wang: Ja són aquí, i no els trobo posada. No els podries acollir tu, per una nit?

Xen: Ai, Wang! **Em temo** que no. Espero un festejador. Però, com és possible que no els hagi trobat allotjament?

Wang: No t'ho sabria dir, filla. Sezuan és un merder (Carme Serrallonga [1967], *La bona persona de Sezuan*, 12, 11; *apud CTILC*).

4. Conclusions

En aquest article hem descrit la construcció [(em) tem que Vind/Vsubj] (i les variants, especialment la construcció parentètica) amb un valor de cortesia, que trobem en català actual. En concret, hem apuntat que constitueix una estratègia de cortesia oberta, indirecta i negativa (*on record, with redress, with negative politeness*, seguint la terminologia que proposen Brown i Levinson) o, en termes de Wierzbicka, d'una restricció de l'autoafirmació (*self-assertion*) del locutor. Partint d'aquest punt, hem provat de reconstruir el procés de canvi semàntic pel qual el verb psicològic *témer*, que en els

segles XIV i XV s'ha gramaticalitzat com a marcador evidencial d'inferència (Antolí 2015), arribarà a codificar aquest valor de cortesia. Més en concret, hem vist que el canvi ha estat possible com a resultat del sorgiment d'un nou ús pragmàtic (lligat a la cortesia) de la construcció amb valor evidencial. Aquest nou ús, que en els s. XV-XVI trobem aïlladament en alguns exemples combinat amb el valor evidencial i arriba a codificar-se en la llengua actual, constitueix una estratègia d'intersubjectivitat. D'aquesta manera, hem pogut identificar la tendència *subjectivitat* > *intersubjectivitat* apuntada Traugott (2010).

Obres citades

- Aikhenvald, A. *Evidentiality*. Oxford: Oxford UP, 2004.
- . "Information Source and Evidentiality: What Can We Conclude?". *Rivista di Linguistica* 19.1 (2007): 207-27.
- Albelda Marco, M. "¿Cómo se reconoce la atenuación? Una aproximación metodológica basada en el español peninsular hablado". *(Des)cortesía en español. Espacios teóricos y metodológicos para su estudio*. Eds. F. Orletti & L. Mariottini. Roma: Programa EDICE, 2010.
- Antolí-Martínez, J. M. "Canvi semàntic i gramaticalització en el sorgiment de marcadors evidencials. Evolució semàntica de *PARERE* i derivats en el llatí tardà i en el català antic (s. III-XVI)". *eHumanista/IVITRA* 2 (2012): 41-84.
- . *L'evidencialitat en català antic: estudi de corpus i acostament segons la gramàtica cognitiva*. Tesis doctoral. Alacant: Universitat d'Alacant, 2015a. Disponible en Internet: <<http://rua.ua.es/dspace/handle/10045/51070>>.
- . "El surgimiento de un evidencial de inferencia en catalán medieval. El verbo *témer* entre los siglos XIII y XV". *eHumanista/IVITRA* 8 (2015b): 342-61.
- BallesterosMartín, F. J. "Mecanismos de atenuación en español e inglés. Implicaciones pragmáticas en la cortesía" *Círculo de lingüística aplicada a la comunicación* 11 (2002): 1-21.

- Disponible en Internet: <<http://pendientedemigracion.ucm.es/info/circulo/no11/ballesteros.htm>>.
- Brown, P. & Levinson, S. C. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge UP, 1987.
- CIGCA = Martines, J. & Martines, V. dirs. "Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Antic". *Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis* [CIMTAC]. Alacant: ISIC-IVITRA.
- CIGCMod = Martines, J. & Martines, V. dirs. "Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Modern". En *Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis* [CIMTAC]. Alacant: ISIC-IVITRA.
- Cornillie, B. *Evidentiality and Epistemic Modality in Spanish (Semi)Auxiliaries*. Berlín/Nova York: Mouton de Gruyter, 2007.
- . "An Interactional Approach to Epistemic and Evidential Adverbs in Spanish Conversation". *Linguistic Realization of Evidentiality in European Languages*. Eds. G. Diewald & E. Smirnova. Berlin/Nova York: Walter de Gruyter, 2010. 309-30.
- CTILC = Rafel, J. dir. *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Disponible en Internet: <<http://ctilc.iec.cat/>>.
- DDLc = Rafel, J. dir. *Diccionari descriptiu de la llengua catalana*. Institut Estudis Catalans. Disponible en Internet: <<http://dcc.iec.cat/ddlc/index.asp>>.
- De Haan, F. "Evidentiality and Epistemic Modality: Setting Boundaries". *Southwest Journal of Linguistics* 18 (1999): 83-102.
- . "Encoding Speaker Perspective: Evidentials" En Z. Frajzyngier & D. Rood, eds. *Linguistic Diversity and Language Theories*. Amsterdam: John Benjamins, 2005.
- DECat = Coromines, J. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes/La Caixa, 1995.

- Dendale, P. "Le conditionnel de l'information incertaine: Marqueur modal ou marqueur évidentiel?". *Actes du XXe Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes. Université de Zurich (6-11 avril 1992)*. Ed. H. Gerold. Vol. I. Tübingen: Francke, 1993. 165-76.
- . "Devoir au conditionnel: valeur évidentio-modale et origine du conditionnel." *Cahiers Chronos* 4 (1999): 7-28.
- DRAE = Real Academia Española (2014) *Diccionario de la lengua española* (22a edició). Disponible en Internet: <<http://www.rae.es/recursos/diccionarios/drae>>.
- Escandell, M. V. *Introducción a la pragmática*. Barcelona: Ariel, 2013.
- Frawley, W. *Linguistic Semantics*. Hillsdale: Laurence Erlbaum Associates, 1992.
- Haverkate, H. "Acerca de los actos de habla expresivos y comisivos en español". *Aproximaciones pragmatolingüísticas al español*. Eds. H. Haverkate, K. Hengeveld & G. Mulder. Amsterdam/Atlanta: Rodopi, 1993.
- Lakoff, R. "The Logic of Politeness, or Minding Your P's and Q's". *Proceedings of the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*. Chicago: Chicago Linguistic Society, 1973. 345-56.
- Martines, J. "Une approche du futur épistémique du catalan médiéval: les premiers pas (xiii s.)." *Le futur dans les langues romanes*. Eds. L. Baranzini, J. Sanchez Mendez & L. de Saussure. Université de Neuchâtel, en premsa.
- Martines, J. & S. Montserrat. "Subjetivización e inferencia en la evolución semántica y en el inicio de la gramaticalización de jaquir (s. xi-xii)." *Caplletra* 56 (2014): 185-211.
- Martines, V. & E. Sánchez. "L'ISIC-IVITRA i el metacòrpus CIMTAC. Noves aportacions a la lingüística de corpus." *Estudis Romànics* 36 (2014): 423-436.
- Narrog, H. *Modality, Subjectivity, and Semantic Change: A Cross-Linguistic Perspective*. Oxford: Oxford UP, 2012.

- Quer, J. "Subordinació i Mode." *Gramàtica del català contemporani*. Eds. J. Solà, M. R. Lloret, J. Mascaró & M. Pérez-Saldanya. Barcelona: Empúries, 2002. 2799-2866.
- Sentí, A. "Modalitat i evidencialitat. Un estudi de *deure* epistèmic al segle XV." *Actes del 26é Congrès de Lingüística i Filologia Romàniques*. Eds. E. Casanova & C. Calvo eds. Berlin/New York: W. de Gruyter, 2013.
- Sentí, A. & J. M. Antolí-Martínez. "La inferència en l'aflorament dels valors evidencials en català antic". *Caplletra* 55 (2013): 157-83.
- Squartini, M. "Disentangling Evidentiality and Epistemic Modality in Romance". *Lingua* 114 (2004): 873-95.
- . "Evidentiality in Interaction: The Concessive Use of the Italian Future Between Grammar and Discourse". *Journal of Pragmatics* 44 (2012): 2116-28.
- Traugott, E. C. "Pragmatics and Language Change." *The Cambridge Handbook of Pragmatics*. Eds. K. Allan & K. Jaszczolt. Cambridge: Cambridge UP, 2012. 549-65.
- . "Revisiting Subjectification and Intersubjectification." *Subjectification, Intersubjectification and Grammaticalization*. Eds. K. Davidse, L. Vandelanotte & H. Cuyckens. Berlin/New York: De Gruyter Mouton, 2010. 29-70.
- Traugott, E. & G. Trousdale. *Constructionalization and Constructional Changes*. Oxford: Oxford UP, 2013.
- Vázquez Rozas, V. "Construcción gramatical y valor epistemológico. El caso de *supongo*". *Actas del XXXV Simposio Internacional de la SEL*. Ed. M. Villayandre. León: Universidad de León, 2006.
- VTreccani = Istituto dell'Enciclopedia Italiana. *Vocabolario Treccani*. Disponible en Internet: <<http://www.treccani.it/vocabolario/>>.
- Wierzbicka, A. *Cross-cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*. Berlin: De Gruyter, 2003.
- Willet, T. "A Cross-Linguistic Survey of the Grammaticalization of Evidentiality". *Studies in Language* 12.1 (1988): 51-97.

